

Janusz NOWAK, Ryszard GMOCH

Uniwersytet Opolski, Polska

Rola nauczyciela i motywacji w procesie kształcenia członków społeczeństwa informacyjnego

Wprowadzenie

Uczenie się w szkole nie może być procesem przymuszonym i pozbawionym przyjemności, ponieważ w konsekwencji prowadzi to do niezadowolających wyników. Uczniowie nie mogą opanowywać tylko wiadomości, ale również umiejętności i powinni mieć okazję do tego, aby myśleć i działać niesablonowo [Bereźnicki 2007: 461].

Jednym z najistotniejszych wymiarów funkcjonowania każdego ucznia są jego osiągnięcia szkolne. Od tego jak dziecko się uczy (czy osiąga sukcesy lub doznaje porażek dydaktycznych), zależą jego dalsze losy edukacyjne, wybór dalszej drogi kształcenia i wykonywanego zawodu oraz funkcjonowania w społeczeństwie, a także rozwój całego społeczeństwa [Dyrda 2007: 31].

Dynamiczny rozwój Internetu oraz lawinowo rosnąca liczba komputerów wymusiła swego rodzaju rewolucję w przekazywaniu informacji, co w konsekwencji prowadzi do zmiany w obowiązującym systemie edukacji. W nowym systemie diametralnie zmienia się koncepcja nauki szkolnej, w tym funkcja ucznia. Uczeń musi być nie tylko aktywnym, ale również samoinicjującym uczestnikiem procesu uczenia się [Pachociński 1998: 7].

W społeczeństwie informacyjnym każdy jego uczestnik ma bardzo łatwy dostęp do interesujących informacji, w związku z czym rola nauczyciela musi się również zmieniać. Nauczyciel na miarę „nowych czasów” powinien być pośrednikiem w opanowywaniu przez ucznia wiedzy, powinien umożliwić mu zdobywanie jej samodzielnie, tam gdzie to jest możliwe. Dobry nauczyciel powinien wskazywać uczniowi najlepszą drogę dla jego indywidualnego uczenia się oraz dopomóc mu w wyborze najefektywniejszych strategii [Bereźnicki 2002: 66–67].

1. Nauczyciel w procesie kształcenia

Główna rola nauczyciela w procesie kształcenia koncentruje się na pomocy w rozwoju uczniów oraz towarzyszeniu im w osiągnięciu celów kształcenia. Jeśli nauczyciel chce, aby uczniowie funkcjonowali na miarę swoich możliwości, dobrze się czuli w szkole oraz utożsamiali się z jej celami i wartościami, musi

sprawić, aby szkoła była miejscem, w którym mogą zaspokajać swoje potrzeby i zainteresowania, odkrywać swoje ukryte talenty oraz odczuwać satysfakcję ze zdobywania wiedzy.

Efekty pracy pedagoga zależą od wielu czynników. Należy wymienić tutaj odpowiednie przygotowanie metodyczne i merytoryczne nauczyciela, jego doświadczenie i skłonność do pracy dydaktycznej, postawę prospołeczną oraz pozytywne właściwości charakteru. Sposób, w jaki nauczyciel realizuje proces kształcenia, ma bardzo istotny wpływ nie tylko na to, jak uczeń się uczy, ale też na to, jaką ma motywację do pracy. Efekty pracy nauczyciela i uczniów zależą również od właściwej atmosfery pracy w szkole i korzystnych relacji nauczyciela z uczniami. Istotne znaczenie ma także tworzenie przez nauczyciela przyjaznego klimatu osobistego i społecznego wsparcia, dzięki któremu wszyscy uczniowie są doceniani, szanowani, okazuje się im zainteresowanie i troskę o ich sukces. Bardzo istotny w pracy każdego nauczyciela dla stworzenia odpowiedniej atmosfery i przyjaznego klimatu jest okazywany szacunek dla wszystkich uczniów, dominacja emocji pozytywnych, unikanie poniżania i zachowań represyjnych, podmiotowe traktowanie ucznia, optymizm oraz sprawiedliwość i poczucie humoru. Wszystkie wyżej wymienione cechy nauczyciela stanowią istotną przesłankę dla właściwych relacji w stosunkach nauczyciel – uczeń. Przyjazna atmosfera, niewystępowanie sytuacji konfliktowych wspiera utożsamianie się ucznia z własną szkołą. Gdy uczniowie mają poczucie komfortu psychicznego oraz gdy stymuluje się ich do poszukiwania własnych możliwości uczenia się, to pojawia się u nich pozytywny stosunek do nauki [Bereźnicki 2007: 406].

System edukacji w Polsce wprowadza coraz więcej rozwiązań zmierzających do ulepszenia dotychczas stosowanych strategii kształcenia uczniów. Uelastycznieniu ulega system kształcenia szkolnego, dopuszcza się większą swobodę w doborze treści kształcenia, w organizowaniu procesu kształcenia, coraz częściej różnicuje się metody i środki nauczania-uczenia się.

2. Rola motywacji w procesie kształcenia

Jednym z najistotniejszych zadań edukacji szkolnej jest kształtowanie u uczniów trwałych i silnych motywów uczenia się jako podstawy do dalszego samokształcenia i rozwoju osobowości. Rozwijanie pozytywnych relacji uczeń-nauczyciel w klasie szkolnej stwarza szansę przekazywania uczniom odpowiedzialności za ich własny rozwój, szansę na przejście od procesu nauczania i wychowania do uczenia się i samowychowania.

Motywacja rozumiana jest jako „proces psychicznej regulacji, od którego zależy kierunek ludzkich czynności oraz ilość energii, jaką na realizację danego kierunku człowiek gotów jest poświęcić [...], motywacja to proces wewnętrzny, warunkujący dążenie ku określonym celom” [Reykowski 1992: 18]. Dzielimy ją na [Dembo 1997: 142]:

- **wewnętrzna** – która ma związek z czynnościami wykonywanymi dla własnej satysfakcji z wykonania zadania i która wynika z czynników osobistych, tj.: zadowolenie, przyjemność, chęć poszerzenia wiedzy,
- **zewnętrzna** – która wiąże się z zachowaniami występującym w wyniku działania czynników zewnętrznych, którymi mogą być np. oceny szkolne.

Kluczowe znaczenie dla procesu kształcenia ma rozbudzenie ciekawości uczniów, ponieważ to ona jest podstawą motywacji wewnętrznej. Ma ono miejsce wówczas, gdy nauczyciel nawiązuje do wiadomości poznanych przez ucznia wcześniej i kiedy przyswajanie informacji z jakiejś dziedziny połączone jest z przyjemnymi doznaniem. Niezwykle istotnym czynnikiem mającym wpływ na podnoszenie motywacji jest atrakcyjność treści, metod i form uczenia się oraz przydatność poznawanej wiedzy [Morańska 2007: 100]. Obecnie skutecznym sposobem pobudzania zainteresowań uczniów jest umiejętne połączenie poznawanych treści kształcenia z praktycznym ich zastosowaniem w życiu codziennym. Poprzez umiejętne połączenie teorii z praktyką pobudzana jest ciekawość uczniów, która sprzyja rozwiązywaniu problemów. Wykorzystanie multimediów daje na tym polu sporo możliwości, gdyż m.in. poprzez wizualizację, animację, symulacje można skutecznie powiązać poznawane treści z realnymi sytuacjami. Równie istotne jest to, aby uczniowie interesowali się sytuacjami, w których mogliby się w przyszłości znaleźć.

U ucznia, który w dorosłym życiu będzie musiał wykazać się kreatywnością, zdolnością twórczego myślenia, umiejętnością podejmowania przemyślnych decyzji i rozwiązywania problemów, powinno zostać rozwinięte myślenie twórcze, które wiąże się wyraźnie z występowaniem silnej motywacji wewnętrznej. Myślenie to wiąże się zawsze z aktywnością intelektualną ucznia, a stąd już krok do powstawania nowych pomysłów i działań innowacyjnych [Siemieniecki 2002: 68].

Istnieje duża zgodność ocen zarówno wśród pedagogów, jak i psychologów, że zaawansowane umiejętności rozumienia, a także rozwiązywania problemów (co w konsekwencji prowadzi do podejmowania decyzji) nie zależą tylko i wyłącznie od pobieżnej analizy faktów, ale głównie od aktywnego przetwarzania informacji [Pachociński 2002: 93]. Dlatego też wśród działań podejmowanych przez nauczyciela na rzecz rozwoju myślenia uczniów na szczególną uwagę zasługuje pobudzanie motywacji do nauki oraz rozbudzenie swego rodzaju „głodu wiedzy”. Ponadto zadaniem nauczyciela jest rozwijanie naturalnych zainteresowań uczniów oraz stwarzanie im warunków do zaspokojenia coraz to nowych i wyższych potrzeb.

Ekspansywny rozwój nauki i techniki, charakterystyczny dla społeczeństwa informacyjnego, doprowadził do tego, że od pracowników wszystkich działów gospodarki, kultury i edukacji narodowej wymagany jest wysoki poziom wykształcenia. Przechodzenie z przemysłowego do informacyjnego etapu rozwoju cywilizacji wymusza również dokonywanie zmian na wszystkich etapach szkol-

nictwa. Rosnące wymagania w stosunku do jakości procesu kształcenia powodują wzrost zainteresowania modernizacją procesu kształcenia w celu zwiększenia jego efektywności [Cizkowicz 1999: 12]. Funkcjonowanie szkoły w społeczeństwie informacyjnym wymusiło również zmianę roli współczesnego nauczyciela. Dawniej od nauczyciela oczekiwano tylko i wyłącznie umiejętnego przekazywania wiedzy. Obecnie uczniowie oczekują od niego pomocy w poznawaniu otaczającej rzeczywistości i świata, jak również odpowiedniego przygotowania do pracy zawodowej i życia społecznego. Dzisiejszy nauczyciel przygotowuje młode pokolenie do samodzielnego kierowania rozwojem swej osobowości, do wyznaczania sobie wartościowych celów i odpowiedniego wyboru dróg życiowych [Nowak 2010: 160].

Wszyscy ludzie przychodzą na świat z wrodzoną ciekawością badacza i potrzebą udoskonalania. Każde dziecko ma wrodzone silne pragnienie zdobywania wiedzy. Dzieci idą do szkoły podekscytowane i pobudzone, gdyż cieszą się, że nauczą się czytać i pisać oraz że będą poznawać świat.

Większość ludzi uważa, że motywacja jest czymś wrodzonym, danym nam od urodzenia. Jednakże, co potwierdzają psycholodzy, w rzeczywistości motywacja jest w dużej mierze nabywana w trakcie rozwoju człowieka. Motywacja sprawia, że człowiek świadomie kształtuje swoje stosunki z otoczeniem i aktywnie bierze udział w zachodzących w nim przemianach. Motywacja człowieka jest główną przyczyną indywidualnych różnic w działaniu. Procesy motywacyjne mogą w istotnym stopniu różnicować efekty pracy osób o podobnych sprawnościach umysłowych i uzdolnieniach, posiadających zbliżone warunki środowiskowe [Cizkowicz 1999: 13].

Obniżenie motywacji do nauki bądź jej zanik obserwuje się u uczniów nie wykazujących ani odchyżeń od normy, ani żadnych zaburzeń w zakresie funkcjonowania analizatorów biorących udział w procesie uczenia się. Prawdopodobnie dzieje się tak dlatego, że w trakcie nauki zmienia się rodzaj motywacji do uczenia się. W momencie przyścia do szkoły działa motywacja wewnętrzna i dziecko chce się uczyć, poznawać, styka się z wieloma interesującymi i nieznanymi zjawiskami, wszystko jest dla niego niezmiernie ciekawe i godne uwagi. Jednakże z upływem czasu nauki w szkole rzeczy interesujących jest coraz mniej, nauka przestaje być interesująca i staje się uciążliwym obowiązkiem, a „pokus” czyhających na uczniów jest coraz więcej. Zaliczyć do nich można chociażby powszechny dostęp do Internetu oraz telewizję cyfrową. Uczniowie coraz częściej więcej czasu poświęcają na zaspokajanie przyjemności aniżeli na zdobywanie wiedzy. Przy takich zmianach siła motywacji wewnętrznej maleje, aż w końcu zamiast niej pojawia się motywacja zewnętrzna, pobudzana przez przymus, naciski i wymagania.

Właściwy dobór bodźców zewnętrznych może spowodować zmianę stosunku ucznia do nauki – wtedy będzie działał u niego mechanizm bodźców wewnętrznych (związanych z zainteresowaniami, ambicjami, planami dalszego

kształcenia się) wzmocniane bodźcami zewnętrznymi w postaci nagrody, wyróżnienia czy pochwały za dobre wyniki.

Największe korzyści daje pozytywna motywacja wewnętrzna, która powstaje pod wpływem działania takich motywów, jak: ambicja, zainteresowanie, dążenia na przyszłość, potrzeby, pragnienia, których spełnienie przynosi radość, przyjemność i satysfakcję. Stąd też za jedno z najważniejszych zadań szkoły należy uznać kształtowanie u uczniów trwałych i silnych motywów uczenia się jako podstawy do dalszego samokształcenia. Bazując na naturalnej u uczniów ciekawości świata, nauczyciel powinien prowadzić zajęcia w taki sposób, aby prowadzone lekcje wywoływały zainteresowanie i chęć pogłębiania wiedzy, były oceniane przez uczniów jako „ciekawe”, warte aktywnego uczestniczenia i dodatkowego przygotowywania się do zajęć.

Na motywację zewnętrzną w nauczaniu – uczeniu się mają wpływ oceny uzyskiwane przez ucznia i oczywiście aproba nauczyciela, rodziców i uczniów. Jest ona oparta na swego rodzaju rachunku korzyści z wykonania i strat z niewykonania zadań stawianych przez otoczenie (rodziców, nauczycieli, społeczeństwo) [Niemierko 2009: 201]. Sukces odnoszony w takich sprawdzianach pomaga budować prestiż dzieci we własnych oczach i w oczach nauczycieli, kolegów i rodziców (wpływa na samoocenę), a więc sprzyja rozwojowi tego, co jest nazywane motywacją osiągnięć. Dzieci odkrywają, że sukces jest nagradzany i na tej bazie budują oczekiwania, nad którymi zawsze będą musiały pracować, aby je spełnić. Wszyscy uczniowie w sprzyjających warunkach wykazują motywację do nauki. Nauczyciel może pomóc uczniom w rozwijaniu motywacji uczenia się, wykorzystując ich uzdolnienia i zainteresowania. Kierowanie motywacją uczenia się przez uczniów jest trudnym i odpowiedzialnym zadaniem wymagającym od nauczycieli konsekwencji, wiedzy i wysiłku. Wychowanie dziecka jest sztuką, z czego nie zawsze zdajemy sobie sprawę.

Motywację do uczenia się należy rozwijać i utrzymywać na wysokim poziomie, jeżeli zależy nam na uzyskiwaniu dobrych wyników przez uczniów. Nie można pozwolić na obniżenie motywacji u uczniów słabszych. Każde nawet najdrobniejsze osiągnięcie należy dostrzec, podkreślając jednocześnie jego znaczenie. Możliwość osiągnięcia sukcesu przez ucznia jest niezbędnym warunkiem pobudzania jego motywacji do nauki. W ścisłym związku z motywacją pozostają zainteresowanie ucznia i jego nastawienie do nauki, nauczyciela czy też konkretnego przedmiotu nauczania. Motywacja do uczenia się treści kształcenia budzących zainteresowanie zwykle jest wyższa. Nastawienie zaś w wielu przypadkach zależy od cech osobowościowych nauczyciela oraz od doświadczeń ucznia [Pawlak 2009: 19]. Motywacja ma duże znaczenie we wszystkich działaniach człowieka, jest niezbędna w zamierzonym uczeniu się. Motywacja pełni trzy ważne funkcje: wzbudza aktywność jednostki, ukierunkowuje jej percepcję i działanie.

Podsumowanie

Najważniejszymi czynnikami środowiska szkolnego, najsilniej oddziałującymi na psychikę ucznia, są: praca dydaktyczna nauczyciela, osobowość nauczyciela, stosunki między nauczycielem a uczniem, pozycja społeczna ucznia w zespole klasowym oraz współpraca między szkołą a domem rodzinnym. Nauczyciel realizuje w szkole program, dzięki któremu uczeń nabywa wiadomości, umiejętności i wartości. Ważne jest stymulowanie rozwoju ucznia po to, aby jego rozwój przebiegał najpomyślniej, by stawał się optymalny. Nie przyswajanie przez ucznia określonych treści, ale optymalizacja jego rozwoju jest głównym celem oddziaływań nauczyciela.

Początkowo wszystkie potrzeby dziecka są zaspokajane przez rodziców. W momencie rozpoczęcia przez dziecko realizacji obowiązku szkolnego rola nauczyciela staje się coraz większa. Wychowanek w mniejszym lub większym stopniu podporządkowuje się wychowawcy. Pedagog, wywołując zmiany w zachowaniu ucznia, winien być zainteresowany tym, aby te zmiany były trwałe i występowały w kolejnych etapach jego rozwoju, również w warunkach niekontrolowanych. Uczniowie zapamiętują szybciej i pamiętają trwalej materiał budzący zainteresowanie lub skłaniający ich do samodzielnej aktywności poznawczej. Sprawne nauczanie jest sztuką kierowania uwagi, pobudzania motywacji i wywoływania aktywności poznawczej. Realizowane zadania są wymuszone bieżącymi potrzebami dydaktycznymi, podporządkowane wymogom programowym, a nie rozwojowi dziecka.

Literatura

- Bereźnicki F. (2002), *Umiejętność uczenia się warunkiem efektywności procesu kształcenia* [w:] *Proces kształcenia i jego uwarunkowania*, red. K. Denek, F. Bereźnicki, J. Świrko-Pilipczuk, Szczecin.
- Bereźnicki F. (2007), *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Kraków.
- Cizkowicz B. (1999), *Motywacja w uczeniu się statystyki*, Bydgoszcz.
- Dembo M.H. (1997), *Stosowana psychologia wychowawcza*, Warszawa.
- Dyrda B. (2007), *Zjawiska niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych*, Kraków.
- Morańska D. (2007), *Kształtowanie motywacji do nauki w społeczeństwie informacyjnym – zarys problemu*, „Chowanna”, nr 29.
- Niemierko B. (2009), *Diagnostyka edukacyjna*, Warszawa.
- Nowak J. (2010), *Współczesny nauczyciel i oczekiwania wobec niego* [w:] *Edukacja jutra. Proces kształcenia i jego uczestnicy*, red. K. Denek, A. Kamińska, W. Kojs, P. Oleśniewicz, Sosnowiec.
- Pachociński R. (1998), *Podstawy kształcenia wyższych umiejętności poznawczych w nowoczesnej szkole*, Warszawa.
- Pachociński R. (2002), *Technologia a oświata*, Warszawa.

Pawlak A. (2009), *Tutoring dziecięcy w procesie nauczania-uczenia się dzieci siedmioletnich i ośmioletnich*, Lublin.

Reykowski J. (1992), *Z zagadnień psychologii motywacji*, Warszawa.

Siemieniecki B. (2002), *Komputer w edukacji. Podstawowe problemy technologii informacyjnej*, Toruń.

Streszczenie

W pracy przedstawione zostały zadania nauczyciela w kontekście kształcenia uczniów, którzy są aktywnymi członkami społeczeństwa informacyjnego. Scharakteryzowany został również proces kształcenia uczniów na miarę „nowych czasów”. Ponadto poruszone zostało zagadnienie dotyczące sposobów motywowania uczniów do nauki. Przybliżone zostały także czynniki, które umożliwiają odniesienie sukcesu edukacyjnego.

Słowa kluczowe: społeczeństwo informacyjne, nauczyciel, proces kształcenia, motywacja.

The role of the teacher and motivation in the education process of the information society members

Abstract

The paper presents the tasks of the teacher in the context of students' education paying attention to the fact that those students are also members of the information society. The paper describes the process of education up to modern standards. Moreover, the work raises the issues concerning the ways of motivating students to learn. Furthermore, the paper outlines the factors that enable achieving educational success.

Key words: information society, the teacher, the education process, motivation.